

МАС-МЕДІА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ ТА ПРОБЛЕМА АТОМІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Проводиться дослідження зв'язків між появою нових видів комунікаційних технологій та атомізацією суспільства.

Вступ

XX століття стало черговим рубежем у розвитку не тільки матеріальної, а й духовної культури. Революційні трансформації в культурі пов'язані з науково-технічною революцією та змінами, які пов'язані з її впливом на всі сфери життя. Технологічні інновації, звичайно, роблять життя людини більш комфортним, але часто вони одночасно підривають базу традиційної культури. У результаті відбуваються зміни в культурній сфері, викликані не свідомою діяльністю людини, а техногенним розвитком. Людина все більше стає залежною від штучного світу, в тому числі й в духовній культурі. Динаміка західного суспільства характеризується соціальною атомізацією як вищим розпадом соціальних зв'язків. Головним суб'єктом глобалізації стала людина з індивідуально орієнтованою, егоїстичною свідомістю, людина споживач і прагматик у своїх відносинах з суспільством і людьми, яка для досягнення мети йде через конкуренцію, а не кооперацію.

Ми стаємо свідками виникнення нової системи соціальних стосунків, які базуються на індивідуалізмі. Сучасні мас-медіа забезпечують новий вид комунікації, яка дозволяє індивідуалізувати зв'язок між капіталом і працею, між працівниками та робочим процесом у мережевому підприємстві. Розвиток Інтернету забезпечує матеріальну базу для поширення мережевого індивідуалізму як домінуючої форми комунікабельності. Інтернет дає можливість індивідуумам будувати свої мережі он-лайн та оф-лайн на основі власних інтересів, цінностей, проєктів. Виникають нові віртуальні спільноти, форми соціалізації, способи життя та форми соціальної організації. Життя в віртуальному світі призводить до того, що люди перестають бути носіями традиційних соціальних інститутів – етносів, націй, суспільства, мови, конкретної культурної форми. Вони все більше живуть реальністю намальованої ними нової культури, нового ілюзорного світу, нового світу цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій

Дослідники західного суспільства дедалі частіше звертають увагу на зростання індивідуалізму в усіх його проявах та на наслідок цього – атомізацію суспільства, що характеризується розпадом усталених соціальних зв'язків і відносин. На різні фактори, що сприяли тенденції атомізації суспільства, вказують праці Х. Арендт, З. Баумана, У. Бека, М. Кастельса, С. Кара-Мурзи, Н. Лумана, О. Панаріна, Е. Тоффлера, Е. Фромма. Дослідженню ролі мас-медіа як соціального трансформатора присвячені праці А. Андрєєва, О. Астафєвої, Н. Богомолової, А. Гребельнікова, Л. Дротянко, Л. Закса, М. Жабського, С. Іщука, Н. Кириллової, М. Ковалевської,

А. Короченського, С. Кримського, С. Кропотова, В. Кудина, Б. Лозовського, Г. Мельника, А. Мухіна, Н. Петрової, Г. Почепцова, К. Роз-логова, В. Савчука, Я. Шведова, С. Ягодзінського.

Постановка завдання

Філософська рефлексія, присвячена феномену сучасних мас-медіа, виникла відносно недавно. Фактично тільки з появою і широким розповсюдженням Інтернету стало очевидно, наскільки важливу роль відіграють медіа в нашій культурі. У статті ставиться завдання окреслити роль мас-медіа в житті суспільства, їх вплив на тенденцію атомізації суспільства.

Основна частина

Основні періоди в розвитку людського суспільства залежать не тільки від розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, а й від способів комунікації. Розвиток мовлення, писемності, друку, винайдення телеграфу, радіо, кіно, телебачення, Інтернету створює можливість виникнення нового комунікаційного середовища, яке веде до виникнення нових моделей соціальної взаємодії. Якщо традиційним суспільствам притаманний повільний темп розвитку, коли молодь дорослішала, спираючись на досвід попередніх поколінь, то для сучасного суспільства, в якому постійно відбуваються зміни й оновлення, характерна постійна зміна соціокультурної реальності. Це знецінює досвід покоління батьків, роблячи його відсталим, непридатним як для виробничої сфери, так і для сфери взаємин. Часто молодіжна культура кидає виклик традиційним цінностям, звичаям, регламентуючим нормам, за якими жили старші покоління, заради самовираження, протесту проти контролю, свободи від зовнішніх умовностей. Підлітки та молодь досить часто відчужуються від колективу, відчуваючи соціальну нерівність та розуміючи, що їм не піднятися по соціальним ліфтам.

Поява нових видів мас-медіа впливає на зміну психології суспільства в цілому, оскільки нові комунікаційні технології розвивають або подавляють певні риси соціального характеру. Нові види комунікаційних технологій, насамперед поява Інтернету, а також демасифікація виробництва, яка стала наслідком появи нових технологій, призвели до посилення атомізації суспільства. «Два фактори – стандартизуючий вплив техніки й технології на індивіда, з одного боку, та втрата індивідом істинних типів солідарності, з іншого, – перетворюють його в самотню та ізольовану людину маси», – зазначає Н. Полякова [1, с. 248-249]. Ідея людини як раціонального та ізольованого індивіда утверджується всіма інститутами сучасного суспільства: організацією виробництва, способом

життя атомізованого жителя міста, соціальними теоріями.

Великий тлумачний соціологічний словник дає визначення соціальної атомізації як явища розриву дружніх, сімейних, сусідських та інших соціальних зв'язків; появи ізольованих індивідів, соціальні зв'язки та контакти між якими набувають переважно знеособленого, раціонального характеру [2]. Атомізація суспільства є наслідком його індивідуалізації. Нові уявлення людини про саму себе як раціонального індивідуума, вільного атома виникли в Європі в результаті протестантської Реформації та наукової революції. З часом, під впливом ідеалів Просвітництва, творів видатних письменників та вчених, публікацій в пресі ці ідеї утверджуються в масовій свідомості західного суспільства.

З особливою силою культура індивідуалізму заявляє про себе в Європі в 60-ті роки ХХ століття. Саме в цей час у Європі розпочалися протести молоді, спрямовані проти пуританської моралі з її традиційністю, аскетизмом, песимізмом. Їй протипоставлялися цінності життєрадісності та оптимізму, вільного способу життя. Традиційне, загальноприйнятне, освячене авторитетами стало ототожнюватися з застарілим і неефективним, а нововведення визначалися ефективними і прогресивними. Орієнтація на стабільність і порядок, на збереження культурних традицій відступала перед хаосом інновацій. Як зазначає З. Бауман, «постійна і неперервна технологічна революція перетворює набуті знання і засвоєні звички з блага в тягар і швидко скорочує термін життя корисних навичок, які нерідко втрачають своє застосування і корисність за більш кроткий термін, ніж той, що вимагається на їх засвоєння» [3, с. 165].

Атомізована людини – це людина більшою мірою цивілізації (якщо розуміти під цивілізацією більше матеріальні досягнення людства: розвиток промисловості, міський спосіб життя, високий рівень споживання тощо), ніж культури (у значенні духовних, насамперед, етичних цінностей). Для атомізованої людини вищою цінністю стає не етична система цінностей, а професійна приналежність, здатність бути кваліфікованою робочою силою в умовах глобалізованого суспільства. Свідомість індивіда такого суспільства, сформована масовою культурою, не має чітких політичних, економічних, етичних цінностей і установок. Для людини-атома вищою цінністю і установкою стає почуття власної винятковості, прагнення самоствердження, незалежність від інших індивідів, поєднана з прагненням до фінансового успіху та добробуту. Такий тип людини готовий для збереження досягнутого рівня потреб підтримати будь-яку ідею, систему цінностей, навіть аморальну, але яка гарантує йому стабільне існування.

Індивідуалізація суспільства відбувається незалежно від приналежності до певних складових соціальної структури. Якщо раніше стиль життя був відображенням соціальної структури, то тепер він усвідомлено вибирається. «Зміна способу самоусвідомлення дозволяє змінити все: з допомогою стилю життя можна змінити становище в

соціальної ієрархії, а також усунути і/або, крайньою мірою, змінити природні нахили. Вік, стать, а також колір шкіри є проблемами смаку та вибору, які проявляються в стилі життя. Самоідентифікація – це справа вибору і принципу. З іншого боку, саме легкість запропонованого цим суспільством звільнення дала поштовх підозрі чи твердому переконанню, що новий, свободний стиль життя є лише театральним уявленням свободи. Блеф, цинічна гра, театральність і смертельне суперництво, яке маскується динамічною особистістю чи бажанням успіху, це інший смак вільного від суспільної залежності товариства» [4, с. 60].

Нові засоби масової інформації сприяють формуванню підвищеного усвідомлення власної індивідуальності. Людина, вихована на сучасних мас-медіа, вимагає, щоб її визнавали індивідуальністю і відносилися до неї як до особистості. Е. Тоффлер прогнозує, що завтра індивіди будуть набагато сильніше відрізнятися один від одного, ніж сьогодні. Багато хто з них буде дорослішати раніше, раніше брати на себе відповідальність, краще адаптуватися та проявляти більше індивідуальності. Вони будуть більш схильні, ніж наші батьки, ставити під сумнів авторитети. «Революція засобів комунікації дає кожному з нас більш складний образ себе. Вона робить нас ще більше несхожими один на одного. Вона пришвидшує сам процес нашого «приміряння» різноманітних образів і пришвидшує наш рух до нових образів. Вона дозволяє нам за допомогою електроніки демонструвати свій образ світу. І ніхто до кінця не розуміє, що все це зробить з нашою особистістю, бо в жодній із попередніх цивілізацій у нас не було таких могутніх засобів. Наше оволодіння технологією свідомості зростає» [5, с. 615-616].

Сучасні мас-медіа створюють можливість інформаційного, технологічного управління свідомістю – непомітного насадження певних поглядів через занурення людини у певне інформаційне середовище. Нові мережеві технології дають можливість накопичувати на серверах транснаціональних компаній і здійснювати якісний алгоритмічний аналіз інформації, яку сповіщають наші телефони, комп'ютери, автомобілі, банківські картки і т.п. Як зазначає С. Ягодзінський, цією інформацією, яка дає можливість вималювати нашу особистість, ми закладаємо підґрунтя поневолення. «Мільйони отримали засіб реалізації власного потенціалу і свободи, а одиниці – спосіб контролю та влади. Нині цей інструмент переважно використовується з метою отримання прибутків (продаж реклами, статистичних даних, аналіз уподобань, маркетингові рішення тощо). Можна припустити, що у майбутньому він стане новою формою підкорення мас, інструментом тиску, який неможливо буде подолати через його усезальність та всепроникнення» [6, с. 81]. Платою за добробут, за можливість користуватися технічними досягненнями стає не тільки всеосяжний контроль, а й маніпуляція свідомістю, яка часто навіть не усвідомлюється індивідуумами. Індивідуалізовані

суб'єкти прагнуть підтвердженнь свої самодостатності, прагнуть все зробити своїм. Створюючи ілюзію володіння, за допомогою реклами як засобу маніпуляції, такого суб'єкта легко підпорядкувати стандартам моди та споживання.

Посилює тенденцію атомізації суспільства зміна організації виробництва, яка стала можливою внаслідок появи нових інформаційних технологій, що сприяють децентралізації виробництва. Під впливом поширення електроніки дрібні фірми змінюють великі ієрархічні структури, хоч інформаційна революція й не зможе витіснити повністю великі організації з їх ієрархічною структурою. Одним із перших, хто передбачив зменшення ролі великих корпорацій в структурі виробництва та прогнозував зростання атомізації індивідуумів, був Е. Тоффлер. Він звернув увагу, що, по мірі просування від машинної до інформаційної економіки, прогрес в галузі комунікації дозволить людині приймати участь у виробничих процесах, знаходячись у місцях, віддалених від великих міст. Зменшення витрат на передачу інформації, яке стало можливим завдяки широкому поширенню індивідуальних засобів зв'язку, зробить непотрібною концентрацію робітників у декількох центрах і «буде сприяти подальшому розпорощенню виробництва та переносу його в домашні умови, в офіси, конференц-зали і центри оперативного зв'язку, де групи спеціалістів, які взаємодіють, будуть зустрічатися для вирішення завдань поточного характеру. У залежності від того, як все більші об'єми роботи почнуть залежати від особистих зусиль і маніпуляцій символами, величезні індустріальні об'єднання почнуть руйнуватися» [7, с. 452-453].

Робітники на великих підприємствах працювали в колективах, де могли розраховувати на підтримку, взаємодопомогу. Їм давалися певні завдання, які не вимагали постійного удосконалення своїх знань і умінь. Сучасний працівник повинен вільно орієнтуватися серед багатьох завдань і організаційних обставин і вміти працювати з колективом, що постійно змінюється. Індивідуалізація суспільства породжує феномен самотності, який Е. Тоффлер пояснює зростаючою соціальною різноманітністю. «Роз'єднуючи суспільство, підкреслюючи відмінності, а не схожість, ми допомагаємо людям індивідуалізуватися, створюємо можливість для кожного реалізувати свій потенціал. Але ми також утруднюємо людські контакти. Оскільки чим більше ми індивідуалізуємося, тим важче нам стає вибрати собі супутника життя з близькими інтересами, цінностями, звичками чи смаками. Друзів також складніше знайти. Кожний стає більш розбірливим у соціальних зв'язках. У результаті виникають невдалі взаємовідносини. Або немає ніяких взаємовідносин. Руйнування масового суспільства, таким чином, хоч і обіцяє більшу міру індивідуального самовираження, поширює, певною мірою зараз, біль ізоляваності» [5, с. 583-584].

Визнаючи, що самотність – тепер не особиста проблема кожного, а суспільна, викликана

дезінтеграцією інститутів Другої хвилі, Е. Тоффлер пропонує розширити функції сім'ї, які скоротилися: підтримувати економічно тих, хто зберігає і зміцнює сімейні зв'язки між поколіннями, піклується про похилих членів сім'ї, бажає виховувати і навчати свої дітей вдома; школам виховувати почуття колективізму; корпораціям сприяти відновленню зв'язків між працівниками, пропонуючи самоорганізовуватися у дрібні компанії чи кооперативи і заключаючи контракти на виконання певних робіт безпосередньо з цими групами, у яких працюють усі як друзі; розробити плани часткового працевлаштування пенсіонерів, залучати їх до роботи з молоддю, щоб вони не поривали соціальних зв'язків. Для тих людей, які не мають можливості виходити з дому, сучасна інфосфера надасть можливість інтерактивного електронного контакту з іншими людьми, що мають спільні інтереси, – любителями шахів, колекціонерами марок, шанувальниками поезії чи спортивними вболівальниками, з якими можна негайно зв'язатися з будь-якого куточку країни. Ці відносини, хоч і незвичні, можуть виявитися кращою протиотрутою самотності, ніж телебачення в тому вигляді, у якому воно в наш час існує, коли все спілкування спрямоване в один бік, а пасивний глядач не може взаємодіяти з мерехтінням картинок на екрані [5, с. 584-589].

Завдяки можливості спілкування за допомогою Інтернету виникають віртуальні спільноти, які головним чином базуються на комунікації он-лайн, нові, вибіркові моделі соціальних стосунків, які перестають бути прив'язаними до певної території. З іншого боку, поширення Інтернету веде до соціальної ізоляції, до руйнування соціального спілкування та родинного життя, від відмови від взаємодії віч-на-віч у реальних обставинах. Мало того, велика увага приділяється соціальному обміну, який ґрунтується на фальшивих ідентичностях та рольовій грі. М. Кастельс зазначає: «Нова модель комунікабельності в наших суспільствах характеризується індивідуалізмом, що базується на мережі» [8, с. 129]. Спілкування в Інтернеті, захоплення комп'ютерними іграми зменшують час спілкування з членами родини, звужують коло учасників спілкування в реальному житті, витісняють реальні комунікації між людьми, формують особливу психологію, коли здається що і в житті все можна змінити натиском клавіші перезавантаження. Активне спілкування з реальним людьми здається нецікавим у порівнянні з пасивним спостереженням за новинами чи пригодами героїв телесеріалів.

Оперативність і швидкість інформації, яку ми отримуємо за допомогою сучасних ЗМІ, не дають достатньо часу на прочитання і осмислення інформації, ведуть до її знеособлення. Інформаційні повідомлення про події, які відбуваються, сприймаються як такі, що приймається до відома, як умовні події. Але люди часто не задумуються про реальну біль, яка стоїть за повідомленнями про бойові дії, аварії та трагедії. Негативний потік інформації в новинах та різних телепередачах призводить до формування на підсвідомому рівні

бар'єрів щодо спілкування з незнайомими людьми. Це має серйозні наслідки для життя сучасного суспільства: все частіше спостерігаються випадки ненадання допомоги тим, хто попав у аварію чи якусь скруту: ці події потрапляють у статус умовних подій, аналогічно тому, що ми бачимо на екрані телевізора чи про що ми читаємо в пресі.

Впровадження нових технологій вимагає від працівників постійного вдосконалення знань та умінь. Постійні зміни технологій часто випереджають можливості працівників їх освоювати. У разі невідповідності новим вимогам, люди ризикують поповнити ради безробітних. Про сучасне суспільство як про суспільство нестабільності говорить З. Бауман: «Ніяка робота не може бути гарантована, нічне положення не є стійким, ніяка спеціальність не має стійкої цінності. Рівень життя, суспільне становище, визнання корисності та право на власну гідність можуть щезнути всі разом і без попередження» [3, с. 107].

Ріст безробіття веде до того, що соціальні контакти між людьми стають ще слабшими. Якщо для працівників великих підприємств характерні організовані форми протесту, чіткість вимог, то з посиленням індивідуалізації суспільства форми протесту змінюються, набувають стихійної форми, коли немає організації, чітких вимог, а є спонтанне вираження своїх емоцій, у томі числі й через погроми. Нові технології дозволяють збільшувати ефективність праці при скороченні кількості працівників виробничої сфери. Кількість безробітних постійно зростає і від людей вже не можна буде приховати, що їх праця стала не потрібною не через те, що вона малокваліфікована чи неякісна, а тому, що вибрано таку модель світового розвитку, яка задовольняє тільки інтереси країн «золотої мільярду». Масове безробіття стає долею працівників цілих галузей. Жодна людина не може бути впевнена в тому, що її професія буде потрібна в майбутньому. Складається ситуація, коли «робота стає для людини щоденною підготовкою до того, щоб виявитися зайвим. Стара життєва стратегія, в руслі якої сили та час витрачалися на підвищення кваліфікації, на досягнення статусу спеціаліста, що дозволяло сподіватися на постійне отримання з цього відсотків, стає все більш позбавленим сенсу» [3, с. 149]. Здатність людей до перекваліфікації втрачається з часом, тому робота в галузях сучасних технологій стає справою молоді, а старші покоління знаходяться під загрозою втрати робочих місць і соціальної значимості. Ціною постійного прогресу стає життя в умовах постійної невизначеності.

Висновки

Відзначаючи глобальні зміни в сучасному інформаційному суспільстві, пов'язані з можливостями масової комунікації, яка безперервно

розвивається, необхідно зважати на те, що ці зміни впливають не тільки на умови життя, але й, насамперед, на спосіб мислення і систему сприйняття сучасної людини, що в цілому веде до змін у соціумі. Технічний прогрес ХХ століття, поява нових мас-медіа докорінно позначилися на культурному житті суспільства. Поява технічних новинок (радіо, телебачення стільникового зв'язку, Інтернету) не тільки збільшила швидкість передачі інформації, а й змінила спосіб життя людей, посилила процес атомізації суспільства.

Атомізація суспільства спричинена послабленням соціальних зв'язків між людьми внаслідок зміни способу життя в результаті появи нових технічних та комунікаційних технологій. Якщо в індустріальному суспільстві кожний відчував себе частиною якого-небудь колективу, то в постіндустріальному суспільстві спостерігається атомізація індивідів. Ліберальна ідеологія, яка утвердилася в країнах заходу керується принципом – «кожний сам по собі». Великі фабрики і заводи змінюються невеликими фірмами, де часто в багатьох колективах замість взаємодопомоги спостерігається постійна конкуренція. Про зменшення рівня соціалізації свідчать: ріст кількості злочинів, збільшення кількості цивільних позовів, розпад сім'ї, зменшення кількості суспільних організацій (від профспілок до об'єднань за інтересами та благодійних організацій), поширення відчуття відсутності єдиних цінностей і єдиної спільноти з оточуючими, нівелювання традиційних систем цінностей в економічній, політичній, духовній сферах.

Список літератури

1. Полякова Н. ХХ век в социологических теориях общества / Н. Полякова. — М. : Изд-во «Логос», 2004. — 384 с.
2. Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах / Д. Джери, Дж. Джери; Пер. с англ. Н. Н. Марчук. М. : Вече, АСТ, 1999. Том 1 : А-О. — 1999. — 544 с.
3. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман; Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Логос, 2005. — 390 с.
4. Яцино М. Культура индивидуализма / Малгожата Яцино. — Х. : Гуманитарный Центр, 1012. — 280 с.
5. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. — М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. — 784 с. (Классическая философская мысль).
6. Ягодзінський С. М. Людський потенціал мережевих технологій / С. М. Ягодзінський // Вісник національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: зб. наук. праць. — К. : НАУ, 2011. — № 2 (14). — С. 80-84.
7. Тоффлер О. Активная корпорация // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Academia, 1999. — С. 448-464.
8. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / Мануель Кастельс; Пер. з англ. — К. : «Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. — 304 с. (Cogitatio nova).

Л. А. Ороховская

МАС-МЕДИА ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭПОХИ И ПРОБЛЕМА АТОМИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

В статье проводится исследование связи между появлением новых видов коммуникационных технологий и атомизацией общества.

L. Orochovska

INFORMATION AGE OF MASS MEDIA AND THE PROBLEM OF THE ATOMIZATION OF SOCIETY

In the article presents research the connection between the emergence of the new forms of communication technologies and the atomization of society.

